

Інна Коваленко,

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти
ДНПБ України імені В.О. Сухомлинського,
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-5633-0234
e-mail: i.artemenko@ukr.net

БІБЛІОТЕКА ЯК ПЛАТФОРМА ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Анотація. У статті проаналізовано прогресивний досвід українських бібліотек з вивчення потреб споживачів і використання цього дослідження щодо розширення пропозицій нових послуг бібліотеки. Автор, на основі аналізу прогресивного досвіду бібліотек, робить висновки про новий статус публічних бібліотек у житті громади, про необхідність впровадження у менеджмент бібліотеки маркетингових досліджень і дослідження потреб громади. Аналіз досвіду бібліотек вказує на необхідність розширення послуг, орієнтуючись на потреби громади в умовах цифрових трансформацій суспільства. Автор робить акцент на дослідженні вразливих верств населення (людей поважного віку, людей з особливими потребами, малозабезпечених і багатодітних сімей тощо) і на можливостях, які дає робота з цими категоріями клієнтів в умовах цифровізації. Розкривається новий погляд на функціонал бібліотек, у якому бібліотека розглядається як платформа для освіти дорослих впродовж життя. Зокрема, у статті розглядаються перспективи створення на платформі бібліотеки університетів третього віку. Представлені проміжні результати констатувального етапу науково-прикладного дослідження «Інформаційно-аналітичний супровід цифрової трансформації освіти і педагогіки: вітчизняний і зарубіжний досвід». Автор робить висновки щодо напрямів використання прогресивного українського досвіду у динамічному розвитку інформаційно-цифрового простору освіти дорослих. Наголошено на тому, що цифрова трансформація освіти дорослих є перспективним напрямом розвитку модернізації та реформування бібліотечних осередків. Актуалізовано роль Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. Сухомлинського в цьому контексті та зазначено вагомий внесок у науковий доробок дослідників у систему інноватизації інформаційно-аналітичного супроводу цифрової трансформації освітньої галузі і педагогічної науки.

Ключові слова: бібліотека, споживачі послуг, люди поважного віку, вразливі верстви населення, люди з особливими потребами, освіта дорослих, цифрові трансформації.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Загострення глобалізаційних викликів пов'язаних з: війною Росії проти України, пандемією COVID-19, переходом суспільства в он-лайн формат, здійсненням в українському соціумі адміністративно-територіальної реформи створює нові виклики і ризики для публічних бібліотек. Такими викликами часу і ризиками виступають рішення громади про не доцільність функціонування бібліотек, їх статус, скорочення кількості працівників, фондів, тощо. Тобто, сьогодні для того, щоб продовжити свою діяльність, бібліотека має довести громаді свою користь і здатність задовольняти потреби громади.

З іншого боку, в українському суспільстві завжди були є і будуть потреби у зручному доступі користувачів до різних видів інформації, культурному і освітньому розвитку громадян, проведенні якісного дозвілля і комунікації, соціальної взаємодії громади. Задоволення цих потреб і є основними функціями бібліотек, що підвищує їх значимість у інтелектуальному і культурному розвитку громадян і підвищенні конкурентоспроможності громади в цілому.

Тож, умовою виживання бібліотеки в сьогоднішніх реаліях є необхідність дослідження потреб громади (Матвійчук, 2015). А також пошук зручних для громадян форм задоволення цих потреб.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури показав що питаннями соціального партнерства між бібліотекою і громадою займалися такі вчені як А. Андрухів, Л. Березівська, І. Бурміс, Т. Велигжаніна, С. Горова, А. Мороз, О. Матвійчук, І. Огус, Н. Синиця та ін.

Серед українських науковців проблемою освіти дорослих займалися О. Аніщенко, О. Баніт, В. Биков, Н. Ничкало, С. Сисоєва, Л. Лук'янова, В. Осадчий, та ін.

Вченими було ґрунтовно досліджено окремі питання освіти дорослих і питання пов'язані з функціоналом бібліотек.

Проте, недостатньо розкритими залишились такі питання, які пов'язані з залученням бібліотек і використанням можливостей бібліотек у освіті дорослих.

Метою та завданнями даної статті є аналіз існуючого прогресивного досвіду українських бібліотек, пошук нових стратегій та напрямів їх діяльності, визначення пріоритетних споживачів послуг. Зокрема, для нашого дослідження цінним є досвід роботи бібліотек з вразливими верствами населення, особливо цікавим є досвід роботи з людьми поважного віку на платформі університетів третього віку.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні у цивілізованому світі спостерігається стрімке зростання частки літніх людей у віковій структурі суспільства. Україна також входить до 30 країн де спостерігається зростання частка старого населення. Так, згідно з національним демографічним прогнозом, до 2025 року частка осіб віком понад 60 років становитиме 25,0 % від загальної кількості населення, а людей віком 65 років і старше – 18,4 %. У 2030 році – людей віком понад 60 років буде понад 26 %, а тих, хто старше 65 – понад 20 %.

У зв'язку з активною фазою бойових дій в Україні за минулий рік зросла і кількість інвалідів на 27 тисяч чоловік. Отже, кількість соціально вразливих верств населення зросла. А це означає що зросла і кількість людей, яким не доступний в повній мірі доступ до світових інформаційних ресурсів. А значить, цю нішу може зайняти бібліотека.

Досвід сільських бібліотек свідчить, що найактивніші читачі – це люди поважного віку і люди з особливими потребами. Саме тому ми визначаємо ці категорії як найперспективнішими споживачами послуг публічних бібліотек.

Як зазначає у своїх методико-бібліографічних матеріалах Л. Федотова (2002), для того, щоб налагодити роботу по обслуговуванню

соціально незахищених груп населення, інвалідів та людей похилого віку перш за все необхідно: вивчити потреби в інформації даної категорії читачів; сформувати фонд, який буде доступний за змістом і формою; організувати доукомплектування із обмінно-резервного фонду; налагодити інформаційно-бібліографічне обслуговування; заключити договори з районними радами ветеранів та товариствами інвалідів. В бібліотеках необхідно постійно вести роботу з людьми похилого віку за такими напрямками: бібліотерапія як засіб психологічної адаптації; клуби спілкування; взаємодія бібліотеки із службою соціального забезпечення населення, органами місцевого самоврядування, медичними установами, школою, церквою; нестационарне обслуговування людей похилого віку. Необхідно переосмислити значення бібліотекаря в організації роботи з людьми похилого віку, інвалідами. Також знайомитися з досвідом роботи зарубіжних бібліотек по роботі з цією категорією читачів.

Нами було проаналізовано вже існуючий досвід прогресивних бібліотек по Україні, які відкриті для цікавих експериментів і розуміють необхідність дослідження і орієнтації на потреби споживача послуг.

Цікавим є досвід міських бібліотек міста Житомир. Так, у 2017 році зусиллями співробітників бібліотек Житомира та з ініціативи директорки КЗ «Міські публічні бібліотеки» Житомира Л. Харчук було розроблено бренд міської публічної бібліотеки, який вирізняє їх від інших бібліотек «ЛІТтера». У бренді міських бібліотек Житомира спирались на образ книги як інструменту бібліотечної роботи, та літери як найменшої графічної одиниці, з якої все починається. У свій бренд «ЛІТтера» вони вмістили різні тлумачення : «ЛІТературна ТЕРиторія, ЛІТературна ТЕРаса, ЛІТературна ЕРА або ЛІТературна ТЕРга», залишаючи право обирати за споживачем послуг. Вони акцентували увагу на кардинальних змінах у своїх підходах, починаючи навіть з нової вивіски. Ключовим моментом у їх підході була – орієнтація на запити громади і потреби користувачів.

У їх підході «сучасна бібліотека – це культурний простір для освіти,

творчості, дозвілля, розвитку, і в першу чергу – це місце для людей та спілкування». Їх гасло «Надавати можливості – розвиваючи потенціал» (Харчук, 2021).

Саме орієнтуючись на потреби своїх споживачів вони створили наступні продукти («заходи»):

Університет людей поважного віку. Завдяки підтримці депутатського корпусу, у бібліотеці встановили 10 комп'ютерів у читальному залі та оголосили набір на 3-х місячні курси з основ комп'ютерної грамотності для людей поважного віку. На базі університету почали працювати танцювальний клуб “Ретро”, майстер-класи з декоративно-прикладного мистецтва, петриківського розпису, української вишивки, хорової та фольклорної студії. Завдяки освіті впродовж життя та організації дозвілля люди поважного віку отримали можливість оволодіти навичками комп'ютерної та цифрової грамотності, отримали можливість розвинути свої таланти. А бібліотека отримала багато нових постійних користувачів послугами.

«Табір книголюбів» – послуга для сімей у яких є діти молодшого і середнього шкільного віку. При бібліотеці створено літній табір (5 змін впродовж літа) у якому з 8.30 до 18.30 працівники бібліотеки займаються з дітьми швидкочитанням, танцями, йогою, щоденною зарядкою, вивченням англійської мови та основ комп'ютерної грамотності, відвідуванням музеїв, театрів, кінотеатрів, екскурсії, організацією цікавих зустрічей з фахівцями, майстер-класи, петриківський розпис, конкурси, тощо та щоденне харчування. Родзинкою цього табору є #Gagets_Free, тобто табір без гаджетів.

«Історичний екскурс «З любов'ю до Житомира» – Включав в себе автобусну та пішохідну екскурсію визначними історичними місцями Житомира у супроводі історика-краєзнавця, інтерактивну зустріч на базі бібліотек та перегляд анімаційного фільму про Житомир, який був створений зусиллями бібліотеки на основі книги Георгія Мокрицького “З

любов'ю до Житомира”.

Театральна майстерня «ТеМа» – інноваційна бібліотечна послуга в рамках проєкту «Твори культуру: бібліотечні інноваційні послуги». Учасники театральної майстерні розвивають свої творчі здібності та опановують професійні навички акторської майстерності через взаємодію з викладачем-актором, мистецтвом та літературою. Діти пробують себе в ролі акторів, знімаються в тематичних відеороликах, декламують поезію, позують на камеру, приймають участь у конкурсах та оволодівають навичками виступати зі сцени.

Розглядаючи бібліотеку як культурну індустрію, було задіяно близько 150 соціальних партнерів, спонсорів, приватних підприємців, видавців міста, що стало можливим під час реалізації таких проєктів, як **«Дитячі кімнати у бібліотеках»**, які дають можливість батькам залишити дитину на 1-2 години з бібліотекарем; **«Шахові кімнати»**; **«Літня бібліотека»**, де відвідувачі місцевого гідропарку можуть відпочити з книгою на свіжому повітрі і не тільки; акції **«Прокачай мозок та м'язи»**, які залучають молодь до бібліотеки, наприклад принеси книги до бібліотеки або проведи комп'ютерні курси та отримай сертифікат до спортивної зали тощо.

Одним із найяскравіших проєктів (щорічний захід) є **«Казкова бібліотека»** до Міжнародного дня дитячої книги. 2019 року казка стала реальністю для 1200 юних читачів (стільки ми прийняли на 14 філіалах за один день), а всі 60 працівників переодягнулися у казкових героїв.

Популяризації читання сприяє щорічний конкурс зі швидкочитання **«Чемпіон зі швидкочитання»** (спільно з управлінням культури Житомирської міської ради), у якому взяли участь близько 350 дітей, а також акція **«Почитаю Миколаю»** (до Дня Святого Миколая). Вони започаткували **святкування Велесової ночі** в бібліотеці (слов'янський аналог Геловіну). Захід передбачає відедекламацію віршів поетів Житомирщини, адже Бог Велес вважається Богом поезії, музики та мистецтва. Також майстер-клас зі створення масок, тематичний аквагрим та

фотосесія біля тематичної фотозони. Вони підлаштовуються під виклики сьогодення та шукають нові можливості. Під час карантину для своїх користувачів вони впровадили послугу «**Книга додому або Книгоноша**» – безконтактна та безпечна доставка книг. Кожен житомир'янин за попередньою домовленістю міг скористатись цією послугою та замовити книги. Усі їх заходи та проєкти спрямовані на підвищення рівня читацької активності та компетентності, промоцію читання і книги, формування культури читання в українському суспільстві. У їх бібліотеки щасливі читачі та аромат кави.

Цікавим є дослідження, проведене А. Мороз (2018) і відображене у методичних рекомендаціях «Бібліотека і громада : шляхи співпраці», де ґрунтовно і системно описані шляхи і стратегії модернізації бібліотек.

Зокрема, у ній висвітлені та проаналізовані такі аспекти: законодавча база що регулює діяльність бібліотек; стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 р. ; переваги бібліотеки як соціального інституту де виділено основні функції бібліотеки які відповідають сучасним потребам громади; окреслені основні напрямки співпраці бібліотек з громадою, з органами влади, з засобами масової інформації, з закладами освіти, з закладами культури, громадськими організаціями, з релігійними організаціями різних конфесій та віросповідань.

Для нашого дослідження особливо важливими є висновки автора щодо ролі бібліотеки як інформаційного і культурного центру, що має стати осередком розвитку місцевої громади. Це значно покращить імідж бібліотеки у громаді і підвищить її цінність для мешканців. Автор застерігає від просто копіювання досвіду інших бібліотек. Натомість, А. Мороз підкреслює важливість зворотного зв'язку з громадою, постійного вивчення специфічних потреб громади у якій функціонує бібліотека, що дозволить обрати бібліотеці відповідну до потреб громади спеціалізацію. Автор звертає увагу на необхідність надання послуг вразливим групам населення (безробітним, малозабезпеченим, людям літнього віку, людям з особливими

потребами), що стане реальним вкладом у підвищення добробуту населення. У рекомендаціях робиться акцент на посилення інформаційної функції бібліотеки, тобто бібліотека має бути центром де зосереджується інформація про фактографічні матеріали з важливих питань для населення, про місцеві новини, про навчання, про роботу, про можливість отримати різні види соціальних послуг тощо.

Реалізацію функції культурного осередка автор пов'язує з допомогою громаді в організації і проведенні заходів і свят.

У методичних рекомендаціях багато уваги приділяється питанням інформатизації суспільства і можливість бібліотек розкрити свій потенціал у цьому напрямку. Автор зазначає, що бібліотеки можуть допомогти людям з обмеженими матеріальними можливостями долучитись до інформаційного світу. Це можливо завдяки організації на базі бібліотек курсів підвищення комп'ютерної грамотності; допомога користувачам у пошуку інформації за різними темами; здійснення он-лайн платежів (замовлення товарів в інтернет-магазинах, комунальні платежі, придбання транспортних квитків, квитків на вистави тощо); скуре-спілкування; ознайомлення із розкладом роботи різноманітних закладів на їх сайті перед відвідуванням (лікарня, пенсійний фонд тощо); онлайн-послуги (реєстрація на ЗНО, запис на прийом до лікаря, юридична консультація тощо); доступ до електронних версій періодичних видань; можливість відкрити електронну поштову скриньку; дистанційне навчання; можливість замовити електронну копію статті, уривку із книги за допомогою електронної доставки документів; можливість запису знайденої інформації на флеш-накопичувач або роздрукування на принтері; реалізація підприємцями власної продукції через Інтернет; пошук роботи: знайомство із відповідними сайтами, можливість скласти та відправити резюме; тощо...

Висновки. Отже, аналіз існуючого прогресивного досвіду українських бібліотек дозволив нам зробити наступні висновки.

Перше – це акцент на необхідності впровадження у менеджмент

бібліотеки маркетингових досліджень, що уможлиблює більш ретельне вивчення споживача послуг і визначення потенційних партнерів, а також вивчення потреб громади.

Друге – вивчення потреб громади дає змогу визначити цільову аудиторію на яку має орієнтуватись бібліотека і спеціалізацією бібліотеки. Це дозволяє зосередити увагу керівництва на більш затребуваних у даній громаді послугах і не розпорошувати увагу і зусилля на те що не користується попитом.

Третє – маркетингові дослідження допоможуть визначити потенційних партнерів з якими пов'язана спеціалізація бібліотеки. Це також визначить найефективніші канали, через які бібліотека зможе залучити потенційного читача, а також залучити ресурси громади.

Четверте – робити акцент на дослідженні вразливих верств населення (безробітним, малозабезпеченим, багатодітним родинам, людям літнього віку, людям з особливими потребами), у яких обмежений доступ до новітніх інформаційних технологій. Шукати шляхи залучення їх до ресурсів бібліотеки.

П'яте – акцент на роботі з вразливими верствами населення розширює можливості бібліотек щодо залучення ресурсів громади для розробки платформ освіти дорослих в умовах цифрових трансформацій і наданні бібліотеками освітніх, інформаційних і культурних послуг найвідданішим (вразливим) споживачам.

Аналіз прогресивного досвіду продемонстрував, як навіть в умовах глобалізаційних викликів бібліотека може конкурувати поряд з інтернет технологіями і адаптуватись до нових реалій сьогодення в умовах війни, пандемій тощо. Цей аналіз показав необхідність зосередження уваги не тільки на звичних користувачах (діти, підлітки, студенти, науковці тощо), а й на таких споживачах, як люди поважного віку, люди з особливими потребами, малозабезпечені, у яких зазвичай відсутній доступ до сучасних інформаційних технологій.

Перспективами подальших досліджень є інформаційно-аналітичний супровід реалізації визначених векторів модернізації бібліотек як платформи освіти дорослих в умовах цифрових трансформацій та апробація і експериментальна перевірка визначених теоретико-методологічних засад інформаційно-аналітичного супроводу цифрової трансформації системи освіти дорослих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Мороз, А. О. (2018). *Бібліотека і громада: шляхи співпраці* : методичні рекомендації. Миколаїв: ОБЮ. <https://www.slideshare.net/unbib/ss-93766334>
- Верховна Рада України (2016, 24 лютого). *Про схвалення Концепції державної політики щодо розвитку національної видавничої справи та популяризації читання на період до 2020 року*: розпорядження Кабінету Міністрів України (№ 111-р). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-%D1%80>.
- Верховна Рада України (2016, 23 березня). *Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року “Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України”*: розпорядження Кабінету Міністрів України (№ 219-р). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>.
- Матвійчук, О. Є. (2015). Соціокультурна діяльність бібліотек. *Українська бібліотечна енциклопедія*. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25593/1/Matviychuk_Knigoznavcha.pdf
- Харчук, Л. (2021). Секрет успіху міської бібліотечної мережі Житомира. *Бібліотечна країна. Благодійний фонд*. <https://livelibrary.com.ua/news/zhytomyr-libraries/>
- Федотова, Л. М. (2002). *Бібліотека і люди похилого віку*. Методико-бібліографічні матеріали. Харків. http://old.region.library.kharkov.ua/lib_druk.php?id=306#1.

REFERENCES

- Moroz, A. O. (2018). *Biblioteka i hromada: shliakhy spivpratsi* : metodychni rekomendatsii. Mykolaiv: OBIU. <https://www.slideshare.net/unbib/ss-93766334>
- Verkhovna Rada Ukrainy (2016, February 24). *Pro skhvalennia Kontseptsii derzhavnoi polityky shchodo rozvytku natsionalnoi vydavnychoi spravy ta populiaryzatsii chytannia na period do 2020 roku*: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy (№ 111-r). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-%d1%80>.
- Verkhovna Rada Ukrainy (2016, March 23). *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku “Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku ukrainy”*: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy (№ 219-r). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%d1%80>.
- Matviichuk, O. Ye. (2015). Sotsiokulturna diialnist bibliotek. *Ukrainska bibliotechna entsyklopediia*. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25593/1/matviychuk_knigoznavcha.pdf.
- Kharchuk, I. (2021). Sekret uspiyku miskoi bibliotechnoi merezhi Zhytomyra. *Bibliotechna kraina. Blahodiinyi fond*. <https://livelibrary.com.ua/news/zhytomyr-libraries/>
- Fedotova, L.M. (2002). *Biblioteka i liudy pokhyloho viku*. Metodyko-bibliohrafichni materialy. Kharkiv. http://old.region.library.kharkov.ua/lib_druk.php?id=306#1.

Inna Kovalenko,

Candidate of Pedagogy Sciences, Associate Professor, Senior Research Fellow,
Department of the Scientific Information and Analysis Education Support,
V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0001-5633-0234

e-mail: i.artemenko@ukr.net

THE LIBRARY AS A PLATFORM FOR ADULT EDUCATION IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATIONS

Abstract. The article analyzes the progressive experience of Ukrainian libraries in the study of consumer needs and the use of this research in the expansion of new library service offerings. The author based on the analysis of the progressive experience of libraries draws conclusions about the new status of public libraries in the life of the community, about the need to introduce marketing research and community needs research into library management. Analysis of the experience of libraries indicates the need to expand services focusing on the needs of the community in the conditions of digital transformations of society. The author emphasizes the study of vulnerable segments of the population (elderly people, people with special needs, low-income and large families, etc.) and the opportunities offered by working with these categories of clients in conditions of digitalization. The article reveals a new perspective on the functionality of libraries, in which the library is considered as a platform for lifelong education of adults. In particular, the article considers the prospects of creating university for adults on the platform of library. The article presents the intermediate results of the ascertainment stage of the scientific and applied research "Information and Analytical Support of the Digital Transformation of Education and Pedagogy: Domestic and Foreign Experience". The author draws conclusions regarding the directions of using the progressive Ukrainian experience in the dynamic development of the information and digital space of adult education. It is emphasized that the digital transformation of adult education is a promising direction for the development of modernization and reform of library centers. The role of the V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine in this context has been updated and a significant contribution to the scientific output of researchers in the system of innovation of information and analytical support for the digital transformation of the educational sector and pedagogical science has been noted.

Keywords: library, service users, elderly people, vulnerable segments of the population, people with special needs, adult education, digital transformations.